

Petr Lozoviuk (ed.), GRENZGEBIET ALS FORSCHUNGSFELD. ASPEKTE DER ETHNOGRAPHISCHEN UND KULTURHISTORISCHEN ERFORSCHUNG DES GRENZLANDES. Leipziger Universitätsverlag 2009, 286 s., 20 obrazových příloh (9 map, 9 fotografií a 2 tabulky)–

V rámci studií Saského ústavu dějin a národopisu v Drážďanech vyšel sborník přispívající k poznání dnes velmi módních „hraničních studií“, a to z perspektivy etnologie a kulturní historie. V rámci etnologie se nejedná o nové téma, problematika vymezení etnografických a kulturních skupin patří k etnografii a etnologii již od 19. století. Téma bylo v posledních sto padesáti letech zpracováváno i pod zorným úhlem různých paradigmat: historických, evolucionistických, difuzionistických i funkcionalistických. Také samotná problematika konstruování hranic skupin není u nás nijak nová, stačí vzpomenout studii Františka Bartoše, v níž zmiňuje badatelský problém „posunu hranic“. Citují: „Obyvatelstvo tímto nářečím mluvící slove *Laši*, ale lid sám sebe nikde tak nejmenuje, nýbrž své, třeba nejbližší sousedy. Tak v Kozlovicích u Frenštáta pravili mi: ‚My sme tu v Kozlovic Valaši, v Rachaltic už něni su Valaši, su Laši,‘ ... Ale v Rychalticích taktéž se k Lachům neznali, nýbrž odkazovali mě k Brušperku, ... až sem se dostal mezi polské Slezany v Těšínsku, kde však tolikéž Lachů nebylo, nýbrž ‚Szlazacy‘ nebo ‚Polacy‘.“ (Bartoš, František: *Lid a národ. Velké Meziříčí 1883*: 299) Výrazně se tomuto tématu věnovali slovenští kolegové (Švecová, Bitušiková aj.).

V posledních dvou desetiletích bylo toto téma spíše doménou sociálních antropologů; stačí vzpomenout na sborník sestavený Ulrike H. Meinhof (*Living (with) Borders. Identity Discourses on East-West Borders in Europe*. Burlington 2002).

Problémem výzkumů sociálního a kulturního konstruování skupinových hranic bývá historická dimenze. Badatelé obvykle mohou konstatovat, že sociální či kulturní konstrukce je taková či onaká, ale jejich výzkumy nedokážou odpovědět na otázku, jak vznikla. Sborník „Grenzgebiet als Forschungsfeld“ dává na tuto otázku v několika konkrétních případech odpověď, a vyplňuje tak v jisté míře bílé místo našeho poznání. Celkově převažují texty s historickým nábojem, tj. autoři analyzují dnes již historické situace zejména z meziválečného období. Vlastně jen tři příspěvky se vztahují k období posledních několika desetiletí; jsou to články Budilové a Jakoubka, Kreisslové a Noskové.

Sborník je společným dílem šestnácti autorů, kteří se podíleli na vzniku patnácti statí, rozdělených do čtyř tematických okruhů: teoretického (Die Grenzlandproblematik als Objekt der Ethno- und Kulturwissenschaften), historického (Das Grenzgebiet aus der historischen Perspektive), sociálně-psychologického (Das Grenzland als Ort der interpersonellen Beziehungen) a etnografického (Die Grenzlandbewohner in der Auseinandersetzung um ihre ethnische Auslegung).

Tři úvodní články se věnují obecnějším tématům, po nich následují případové studie. Petr Lozoviuk (Grenze und Grenzgesellschaft im Visier der ethnographischen

Forschung; s. 15–28) se vrací ke svému tématu vztahů české a německé národopisné obce v perspektivě 20. století a k obecnějšímu problému politického zneužívání společenských věd. Danil Drascek (Grenzen sollten Erfolg nicht im Weg sehen. Grenzgebiete als kulturwissenschaftliches Forschungsfeld; s. 29–33) se ve zkratce zabývá dějinami středoevropského etnografického a folkloristického výzkumu hranic kulturních skupin. A konečně Manfred Seifert (Begrenzte Ordnung – entgrenzte Dynamik? Der Faktor „Raum“ als Herausforderung an die Europäische Ethnologie; s. 35–52) analyzuje dějiny zájmu evropských etnografů o pojem a problém kulturního prostoru. Ze tří zmíněných statí mi ta poslední připadla nejzajímavější. K ostatním článkům, tedy případovým studiím, se vyjádřím jen výběrově.

Se zajímavým námětem přicházejí Lenka Budilová s Markem Jakoubkem (Wenn die Grenze keine Rolle spielt. Roma/Zigeuner – die letzten Tschechoslowaken; s. 233–246). Ukazují, jak vznik nových státních hranic dvou nástupnických států Československa, tj. Slovenské a České republiky, ovlivňuje příbuzenské struktury a obecně příbuzenské chování cikánů či Romů. Ve svém textu dokazují, že samotné hranice nejsou důležité a ignorování státních hranic přičítají právě cikánským či romským skupinám. Je otázka, zda by se stejný výsledek neprojevil i při výzkumu jiných, ne-cikánských či ne-romských skupin. Zkušenosti z doby „železné opony“ (1948–1989) totiž naznačují, že jakékoliv hranice nehrají v případech příbuzenského chování žádnou anebo mají jen nedůležitou roli; příbuzenské vztahy udržovali jak tzv. emigranti se svými příbuznými „doma“, tak odsunutí Němci se svými

neodsunutými příbuznými, z nichž mnozí se hlásili k české národnosti. Hranice, uzavřené především ze strany socialistických států, vlastně bránily jen v přímém osobním kontaktu příbuzných.

Ke článku Meteusze J. Hartwicha (Rübezahl zwischen Tourismus und Nationalismus. Vom umkämpften Symbol zum einigenden Patron des deutsch-polnisch-tschechischen Grenzlandes?; s. 194–218) je možné jen dodat, že existence kulturního jevu Rýbrcoula se netýká jen historického Slezska a německého či polského povědomí, ale i českého kulturního prostředí. Autor sice Česko zmiňuje v titulu článku, ale soustřeďuje se jen na německo-polské vztahy. V českém kulturním prostředí se, pokud vím, nevedl o Krakonoše boj s Němci, motiv Krakonoše byl pevnou součástí českého folkloru, tak jak se konstitoval v průběhu 19. století. Je živým motivem i dnes, jak dokazuje oblíbený televizní seriál pro děti. Je přinejmenším s podivem, že autor nezná knihu Jaromíra Jecha „Krakonoš“ (Praha, nakl. Plot 2008), ač má Jechova publikace německé a polské resumé.

Čtenáře jistě také zaujme článek Roberta Keményfiho (Kulturelles Grenzgebiet – kulturelle „Wirkungskräfte“. Die Idee vom „ungarischen Mesopotamien“; s. 55–75). Analyzuje totiž badatelské konstrukce historických geografů, kteří ve svých studiích dokazovali logiku vzniku a existence historického Uherska. Čtenář maně vzpomene na Lubora Niederla a Karla Chotka, jejichž studie, jako např. Niederlova *Národopisná mapa uherských Slováků* (Praha 1903), a odborné posudky sehrály důležitou roli při vytyčování hranic nově se rodícího Slovenska (a Československa).

Zbývající články, tedy případové studie, představují následující roviny pohledu: výměna dětí jako prostředek poznávání „jiných“ (József Liszka), role českého vysídleného pohraničí v politice KSČ (Adrian von Arburg), pohled čs. práva na porušování hranic (Kateřina Lozoviuková). Tři studie se zabývají různými formami sousedských vztahů: v česko-německém pohraničí na případu obcí Bärenstein a Vejprty (Ilona Scherm), dále jsou pojednávány „bratrské vztahy“ mezi německými a českými obcemi v Polabí, podporované a prosazované socialistickými státy (Jana Berthold) a situace v rakousko-českém pohraničí v posledním desetiletí (Jana Nosková). Příspěvek Sandry Kreisslové se věnuje problematice etnické identity příslušníků německé menšiny na Chomutovsku.

Dva poslední články nabízejí srovnávací pohled v širší geografické perspektivě. Tobias Weger srovnává meziválečné nacionalistické aktivity v Sudetech a ve Frízsku a Jenni Boie se zabývá nacionalistickou politikou ve Šleswig-Holštýnsku na začátku 20. let 20. století, založenou na jazykové argumentaci. Jsou tedy vlastně příspěvkem k obecnější debatě o kořenech a zákonitostech nacionalismu.

Autoři sborníku svými studiiemi, včetně oněch tří úvodních, teoretických, ukazují na tři zdroje vznikajících hraničních kulturních a sociálních konstrukcí. Jsou to:

hranice vznikající působením a existencí státních správních struktur;

hranice vznikající jako „lidové modely“ díky působení a existenci různých sociálních a kulturních skupin;

hranice vznikající působením a existencí nejrůznějších profesionálních skupin, které mohou být vedeny nacionálními, revanšistickými a jinými důvody.

Všechny tři typy hraničních kulturních a sociálních konstrukcí ovšem hned vyvolávají další otázky, jejichž zodpovědění překračuje rámec tohoto sborníku a mělo by být spíše cílem dalších výzkumů. Ale spoň v Evropě se v posledních sto padesáti letech měnily státní hranice především jako důsledek válek a sociálních revolucí; je možné, aby se měnily také mírovou cestou? Dělení Československa je, zdá se, spíše výjimkou. Hranice sociálních a lokálních skupin jsou výrazně loco-centrické; jaké jsou meze tohoto loco-centrismu? Nakolik jsou hranice konstruované odborníky a následně aplikované mocenskými či státními strukturami chápány příslušníky lokálních a etnických skupin, tedy neprofesionální veřejností, jako reálné? A tak by se dalo pokračovat. Jak je vidět, máme co do činění s kvalitními texty, které nejen odpovídají na existující otázky a problémy, ale současně inspiřují k formulování dalších.

Josef Kandert (FSV UK Praha)

*Irena Pišútová, MALBY NA SKLE/
PAINTINGS ON GLASS. ÚLUV, Bratislava 2010. 391 s., 277 bar. repr.–*

V roce 1969 vyšla publikace Ireny Pišútové o lidových malbách na skle, která katalogovým způsobem zpracovávala sbírkové předměty ze Slovenského národního muzea v Martině a v Bratislavě a představovala je v 686 položkách s 244 většinou černobílými reprodukcemi. Zásadní byl dvacetistránkový úvod a struktura, jež se stala základem i pro další práce. Pokračování se čtenáři dočkali za deset let, kdy autorka vydala soupis maleb na skle